

Isparta'nın Endemik Bitkileri

Gül zamanında kente İndiğinizde, her yerde bulunan gülden üretilmiş hediyelik eşyaların yanı sıra şehir merkezindeki bahçeler ve tarlalar, mis kokulu güllerle donanmış olur.

Yazı: Hasan Torlak-htorlak@hotmail.com
Fotoğraflar: [Faruk Akbaş](#)

karşısında, heybetli ve yakışıklı Davraz Dağı'nın, gün batımında gülkurusu bir renge büründüğünü gördüğünüzde, bir kez daha etkilenirsiniz.

Yağı çıkarılarak ticareti yapılan Isparta gülü endemik değilken, dünyada sadece Isparta yöresine özgü endemik bir gül olan "*Rosa dumalis subsp. boissieri var. antalyensis*", Dedegöl Dağları'nın Oruçgazi Yaylası'nda, her yaz başında pembe çiçeklerini açmaktadır. Bu nadir gülümüz, insan faaliyetlerinden zarar görebilmektedir. Aslında Dedegöl Dağları'nın diğer adı, Dedegöl Dağları'dır. Yörede, Osmanlı döneminden bu yana en iyi kokulu gülleri yetiştirenlere, "Gülcü Baba" ve "Gül Şeyhi" gibi isimler verilmekte; antik çağdan beri de görkemli dağlar, Babatanrı inancıyla ilişkilendirilmektedir, Dedegöl Dağı'nın endemik güle sahip olması, bu güllerin dünyanın başka hiçbir yerinde yetişmemesi, belki de bu dağın tanrısı (evliyası, atfedildiği kutsal kişisi) ile onun kokulu gülleri arasında bir bağlantıyı, dağın adıyla ele veriyor olmalıdır.

Osmanlı döneminde, Isparta yöresinde, "hafız gülü" adı verilen bir gül yetiştirdi; bu gülün, gövde ve dallarının dikensiz ve küçük kırmızı çiçekli ve kuvvetli kokulu olduğu, yağ veriminin de yüksek olduğu bilinmekteydi. Son yıllarda, bu yörede bilim adamlarımızca aranan ancak bulunamayan hafız gülümüz acaba lokal endemik miydi; yok olmasında, dikensiz ve savunmasız olmasının da etkisi var mıydı, bilinmez. Ancak adından da görüleceği üzere, bu türün, yöre insanının inanç

Büyüleyici doğasını ve yer şekillerini, her mevsimde farklı renk, ışık ve kokularda duyumsamak için Isparta'ya her zaman gitmeli. Ama

yılın belli bir dönemi var ki, bu dönemde Isparta'ya yolunuzu düşüremezseniz, bu güzel ilimizin karakteristik doğası ile kültürünü tam olarak anlayamazsınız; Mayıs sonu ve haziran başında gidin Isparta'ya, "*Rosa damascena var. trigintipetala*"'yı yani Isparta gülünü görmek için. Gül zamanında kente indiğinizde, her yerde bulunan gülden üretilmiş hediyelik eşyaların yanı sıra şehir merkezindeki bahçeler ve tarlalar, mis kokulu güllerle donanmış olur, Isparta'nın tam

uygulamalarında önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Eğer İsparta'yı gezerken, ücra bir kuytuya sığınmış, dikensiz, hoş kokulu ve küçük kırmızı çiçekli bir gül görürseniz, ne olur onu fotoğraflayıp bilim insanlarımıza bildiriniz; belki de kayıp hafız gülümüzü bulmuşsunuzdur. Endemik İsparta gülünün yetiştiği Dedegül Dağları'mız, nadir güllerin yanı sıra toplam 51 endemik bitkiye ev sahipliği yapmasına rağmen, koruma altında değildir. Örneğin, bu dağda yetişen ancak dağın bir yaylası dışında başka bir alanda yetişmeyen İsparta kayakoruğu bitkisi (*Sempervivum ispartae*); sadece bu dağa özgü olan ve bazı türlerinin yumrularından yemek yapılan, tehlike altındaki lokal endemik "*Ricotia varians*"; bilimsel adını yörenin antik adından alan "*Sempervivum pisidicum*" (Pisidy kayakoruğu), Dedegöl Dağı'nın yok olma tehlikesi altındaki lokal endemik türlerindedir.

Bu kadar endemik bitki ve emsalsiz koku arasında, mutlaka endemik böcekler de olmalıdır Dedegöl'de. Dünyada sadece İsparta'da yaşayan endemik bir kelebek olan "*Polyammatus iphigenia iphicarmon*", Dedegöl Dağı'nın endemik çiçeklerine konmaktadır zarif kanatlarıyla. Dedegöl Dağı'mızın, yukarıda sadece bir kısmını anlattığımız emsalsiz canlıları nedeniyle, koruma altına alınması gerekmektedir.

Antik çağ Anadolu uygarlıklarında, aynı günümüzde olduğu gibi gül bitkisinin özel bir yeri vardı, İsparta dolayında da önemli kalıntılar bırakan Frig uygarlığının efsanevi kralı Midas'ın, çok zengin gül çeşitlerinin bulunduğu bir gül bahçesine sahip olduğu bilinmekteydi. Kokulu bitkileri dinsel törenlerinde kullanan Friglerin, Anadolu'nun güllerine duyarsız kalmaları herhalde düşünülemezdi. Belki de Frig Kibele tapınakları, aynı günümüz Müslümanlarının Kabesi'nin İsparta gülyağı ile kokulandırması gibi, İsparta'nın gülleriyle kokulandırılıyordu.

Friglerin hayran olduğu ve Kibeie törenlerinde kullandığı diğer bir kokulu bitki de menekşeydi. Günümüzde dahi "*Viola odorata*"dan parfüm üretilmekte, hepimizin bildiği ve bahçelerde dahi yetiştirilen hercai menekşeden (*Viola tricolor*- Üç renkli menekşe) ise sarı, yeşil ve mavi boyalar elde edilmektedir. Hercai menekşe, İsparta

dolayında, doğal olarak yetişir. Örneğin, Geiendost ilçesinin Akdağ Köyü'nde, bu sihirli menekşemizi görebilirsiniz. Ancak İsparta'da çok nadir bir endemik menekşe türü yetişir; adını Kızıldağ'dan alan Kızıldağ menekşesi (*Viola kizildaghensis*, 2001 yılında keşfedilmiştir ve dünyada sadece Şarkikaraağaç'taki Kızıldağ Millî Parkı dışında, doğal olarak yetişmemektedir.

İsparta kent merkezinin çok yakınında yer alan Gölcük Tabiat Parkı'ndaki volkanik krater gölünün kıyısındaki taşlarını suya atayım demeyin. Attığınız taşlar, suya batmayıp yüzerler; yörenin

gül kokulu efsunlu havasında, ayakları yerden kesilen düşüncelerinize, sulara yüzen taşlar eşlik eder. Ponza taşı olarak adlandırılan bu taşların göle çatmamalarının nedeni, gözenekli hafif yapılarının yanı sıra belki de dünyada sadece bu gölde yaşayan endemik "*Aphanius anatolicus*"un (Anadolu dişli sazancığı) taşlardan zarar görmemesini sağlamaktır; endemik balıklarımız, tanrısal koruma altındadır besbelli.

İsparta'nın her yerinde, buraya özgü endemik canlılar ve mucizeler sizleri beklemektedir. Küçük

bir göl olan Gölcük Krater Gölü dışındaki büyük göllerde de bir zamanlar endemik balıklar yüzmekteydi. Bir zamanlar Eğridir Gölü'nü şenlendiren endemik sazan balığı "*Capoeta pestai*" ile bilimsel adını da Eğridir Gölü'nden alan endemik Eğridir levreği "*Phoxinellus egridiri*" balıklarımızın soyu, günümüzde tükenmiştir. Son yıllarda yaşanan kuraklık, Isparta yöresindeki gölleri de olumsuz etkilemiştir. Kuraklık ve kirlilikle birlikte, geleneksel küçük ölçekli balık avcılığının yerini, kuralsız, plansız ve bilim dışı avlanmanın almasının da bu yok oluşlarda etkisi bulunmaktadır. Geleneksel balık avcılıklarının bir bölümünde, zehirli özler içeren endemik Anadolu bitkileri de kullanılabilir. Örneğin Eğridir dolayında yetişen endemik bir sığırkuyruğu türü olan, bazı bölgelerde "balıkağısı" veya "balıkotu" olarak adlandırılan "*Verbascum splendidum*", zehirli bir bitkidir. Bu bitkiyi, kuzu ve koyun gibi

Eğer Isparta'yı gezerken ücra bir kuytuya sığınmış, dikensiz, hoş kokulu ve küçük kırmızı çiçekli bir gül görürseniz» ne olur onu fotoğraflayıp bilim insanlarımıza bildiriniz; belki de kayıp hafız gülümüzü bulmuşsunuzdur,

hayvanlar yerse, bitki onları zehirleyerek bayıltır veya öldürür. İlkbahar sonu ve yaz başlangıcında sarı çiçekler açan bu endemik bitkimizin çiçekli kısımları ve bitkileri, ezilip derelere ve balık bulunan alanlara atılarak, buradaki balıklar bitkinin zehirli özleriyle bayıltılmak suretiyle yakalanır. Bu bitkinin tohumları toz hâline getirilip hamurla karıştırılarak balıklara atılır; bunu yiyen balıklar, otun zehri ile etkisiz hâle getirilerek yakalanırlar. Herhalde Isparta yöresindeki dere ve ırmaklarda yaşayan endemik balıklar, yine bu yörenin zehirli endemik bitkileri kullanılarak avlanmışlardır. Diğer bir deyişle, balık avcılığının endemik yöntemi, Isparta'da binlerce yıldan bu yana uygulanagelmıştır.

Isparta endemik bitkilerinden bir bölümü, yöre insanları tarafından doğadan toplanıp ticarete

konu edilmektedirler. Sütçüler kekiği, yayla kekiği veya toka kekiği olarak adlandırılan, dünyada sadece Isparta ve Antalya dolayında doğal olarak yetişen endemik "*Origanum minutiflorum*"; Isparta'nın Sütçüler kazası ve bağlı köyleri olan Çandır, Gümü, Kesme, Beydilli, Yedimemetler'de; doğadan toplanmakta ve piyasaya satılmaktadır. Bu kekik, bahse konu köylerin yaylalarında bol miktarda yetişmekte olup, yöre halkı için önemli bir geçim kaynağıdır. Birkaç yıl önce, halkın kekik hasadında azalma olduğunu gözlemesi üzerine, Sütçülerin beş köyünde kurulan kooperatifler, Bölge Orman İdaresi ile birlikte, her yıl kekik hasat zamanının belirlenmesi uygulamasını başlatmış ve kekiğin tahrip olmasının da önüne geçilmiştir. Artık her yıl kekik toplama zamanı, uzmanlarca belirlenmekte ve eylül başlarına rastlayan bir tarihte aileleriyle birlikte yaylalara çıkan köylüler, muhtarlarca belirlenen alanlarda, 15 gün süreyle kekik toplamaktadırlar. Hasat sırasında kekik, yerden beş santimetre kadar yukarıdan bıçkıyla kesilmekte ve böylece bitkinin kök yapısına zarar gelmemektedir. Toplanan kekikler kurutulup, işlenip, çuvallandıktan sonra kooperatife teslim edilmektedir. Bu uygulama devam ettiği sürece, endemik kekiğimizin neslinin tükenmesi söz konusu olmayacaktır. Bahse konu kekiğin yağ verimi oranı yüksek olup, yılda 500 ton kadar üretilmektedir. Görüleceği gibi, endemik bir Isparta bitkisi, yöre insanlarımızın ekonomisine önemli katkı sağlamaktadır. Ama asıl önemlisi, dünyanın başka hiçbir yöresinde yetişmeyen lokal endemik bir kekiğin, üretilerek piyasaya sunulmasıdır. Bu kekiğimizin satılırken ambalajlarında endemik bir tür olduğu belirtilmelidir, Eğer Isparta'ya, özellikle Sütçüler ilçesine yolunuz düşerse, yörenin klasik yemeklerinin sunulduğu lokantalarında, özellikle sütçüler kekiği isteyiniz. Garson anlamazsa, yayla kekiği deyiniz; yine anlamazsa, toka kekiği deyiniz. Sofranıza getirilen endemik kekiği tatmadan önce, eşsiz kokusunu içinize çekiniz. Toka kekiğini size sunan insanları, bu kekiği sürdürülebilir bir şekilde ve soyunu tüketmeden ekonomiye kazandırdıkları için yürekten kutlayınız; onlarla "toka" ediniz.